

cip«, ligesom han i »Danskeren« i 1848 påstod, at ethvert forsøg på at gennemføre en samfundsmæssig lighed uvægerligt ville resultere i, at den laveste fællesnævner blev målestokken. Udover at det altså er direkte fejlagtigt, når Dam påstår, at Grundtvig hævdede ligheden i den politiske debat, lægger samme del af bogen op til et endnu større problem. Således giver den måde, hvorpå Dam behandler Grundtvigs opfattelse af frihedsbegrebet, det indtryk, at Grundtvig blot var et radikalt halehæng til den nationalliberale bevægelse. Dam lader Grundtvigs ordvalg stemme overens med den betydning, som netop de nationalliberale, der var førende i den artikulerede opposition mod enevælden, tillagde ordene. At Grundtvig talte om »de borgerlige friheder« og ikke de borgerlige rettigheder i f.eks. »Mands Minde«, påvirker tilsyneladende ikke Dam, der fremsætter sine vurderinger af Grundtvigs udsagn ud fra det synspunkt, at begrebernes betydning for Dam og Grundtvig nok var identiske. Det er de ikke. At Dam ikke grundlæggende har forstået forskellene mellem de nationalliberales og Grundtvigs definitioner af væsentlige politiske begreber, betyder, at Grundtvig bliver fremstillet nøjagtigt som store dele af samtiden omfattede ham – som et tægehorn og et vrøvlehoved.

Blot at fremstille Grundtvig som en radikal politiker fratager ham endvidere hans væsentligste betydning i dansk politisk kultur. Grundtvig forsøgte ikke kun at sikre den individuelle frihed indenfor de spæde kapitalistiske rammer, men han forsøgte at opstille en ny og alternativ verdensforklaringsmodel for alle klasserne i det danske samfund ved overgangen til den politiske parlamentarisme.

Lars Kaae Hansen

LOTHAR GALL: Bismarck. Der weisse Revolutionär. Frankfurt am Main, Propyläen Verlag, 1980. 812 s.

I en forskningsoversigt fra 1978 efterlyste Lothar Gall et samlet billede af Bismarcks person og politik på grundlag af den nyeste intensive forskning i »Reichsgründungsperioden«. Og nu foreligger Galls eget bidrag: Den store Bismarck-biografi med undertitlen »Der weisse Revolutionär«.

Lad det være sagt med det samme: Dette er et imponerende og meget spændende bidrag til Bismarck-forskningen, og det er lykkedes Gall at skrive et værk, som forskere i Tysklands historie i det 19. årh. nødvendigvis må tage stilling til.

Biografien er delt i tre hovedafsnit, hvor Gall i det første følger udviklingen frem til Bismarcks udnævnelse til gesandt i Frankfurt. Som afgørende dokument opfattes hans tale i landdagen den 6. sept. 1849, fordi han her klart opridsede de to muligheder, der eksisterede i preussisk politik: En genoptagelse af samarbejdet med Østrig eller en preussisk ekspansionspolitik. Hvad han selv foretrak kom først frem i Frankfurt. Her var det hadet mod Østrig, der dominerede, og da Bismarck i 1858 er på vej fra Paris til St. Petersborg erklærer han da også, at Preussens mål må være »at fjerne Østrig fra det egentlige Tyskland«.

Gall demonstrerer klart sin vurdering af personens rolle i historien ved at lade 22. sept. 1862 være en »verdenshistorisk dato«. Men det er Galls fortjeneste også at have påvist på hvor usikker grund Bismarck stod i 1860'erne. Hans fremstilling af udnævnelsen i erindringen kaldes et mesterværk i legendedannelse, og hans

manøvrer i 1863 var tydeligvis en kamp for at overleve. Det præger hans politik i 1864, at mulighederne i det slesvig-holstenske spørgsmål alle skulle holdes åbne; først 1866 sætter han alt på ét kort – ud fra deisen om, at skulle der endelig være revolution – »so wollen wir sie lieber machen, als erleiden«. 1866-krigen ser Gall som et langt vigtigere vendepunkt end 1871, der kun fuldførte samlingen. Han mener ikke, at Bismarck i længere tid kunne være forblevet nord for Main, men han undervurderer ikke de store problemer, der var forbundet med overskridelsen: Tydeligst ses dette ved toldparlamentsvalget i 1868, hvor det klart er de partikularistiske kræfter, der sejrer syd for Main.

Med 1870/71 går Gall over til det sidste store afsnit, kaldet »der Zauberlehrling«, fordi selv en Bismarck ender med kun at være »trollmandens lærling«. Gall giver her en meget grundig og inspirerende gennemgang af perioden 1871-1890. Han lægger især vægt på at vise, hvordan Bismarcks politik i stigende grad udviklede sig til et forsvar for status-quo, idet han blev mere og mere fikseret på at bevare de indre og ydre resultater fra 1871. Gall viser, hvordan han især efter 1878 prøver at styre udviklingen, men hævder, at det hverken indenrigs- eller udenrigspolitisk lykkes ham at nå vedvarende resultater. Gall følger specielt Bismarcks forsøg på at skabe sig en fast politisk basis uden at lade sig indfange af partierne, og på det udenrigspolitiske felt at bevare så meget handlefrihed som muligt. Samtidig understreger han fredsviljen og frygten for en krig, der kunne ødelægge resultater. Også i de sidste kapitler gør Gall op med tidligere legender: At Wilhelm I.s søn skulle have kunnet ændre historiens gang afvises på samme måde som Gall viser, hvordan Bismarck selv søgte at skabe en sammensværgelsesmyte efter sin afgang. Når denne blev troet, skyldtes det udviklingen efter 1890.

I konklusionen kritiserer Gall Bismarck for hans ofte kortsigtede mål og for hans politik, der blot havde magten som mål: »Was er wollte, gehört ganz der Vergangenheit an. Die Mittel aber, die er anwandte, haben auf dem Höhepunkt seines Wirkens den historischen Prozess zeitweise enorm beschleunigt und in stürmischem Tempo das heraufgeführt was wir abkürzend die moderne Welt nennen. Weitgehend wider Willen ist er an entscheidender Stelle zum Mitschöpfer dieser Welt geworden – hierin liegen seine historische Grösse und die Grenze, die ihm gesetzt war« (729).

Otto Rühl

BIRGIT NÜCHEL THOMSEN: Industrielle foretagere på Tuborg 1873-1885 – Kilder og studier. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. Kbh., 1980. 690 s.

Philip W. Heyman var en af sin tids mest foretagsomme og succesrige danske erhvervsmand. Allerede som 21-årig startede han i 1858 en kommissionsforretning i smør og oparbejdede i de følgende år en betydelig eksport til mange lande. Et åbent blik for afsætningsmulighederne for bacon på det engelske marked førte i 1866 til firmaets oprettelse af et svineslagteri i København, og Heyman indtog snart en dominerende position inden for den private slagterivirksomhed her i landet, selv om et storstilede forsøg på sammenslutning med andelslagterierne til ét stort selskab med afgørende indflydelse på markedet måtte opgives. C.F. Tietgen støttede aktivt Heymans fusionsprojekt o. 1890, men samarbejdet mellem